

ЄВГЕН ПЕТРУШЕВИЧ

(1863 - 1940)

Президент Західно-Української Народної Республіки, доктор права, відомий український громадсько-політичний діяч Євген Петрушевич посідає чільне місце серед керівників визвольних змагань 1917-1929-х років. На жаль, він є одним із небагатьох, чия історична постать ще не знаходилася в центрі уваги сучасних дослідників. До речі, в тогочасній пресі Галичини ми не зустріли жодної хвалебної статті чи повідомлення на його адресу. Уже з цього факту стає зрозуміло, що Євген Петрушевич був надзвичайно скромною людиною і не дбав про власне згадування і саморекламу.

Із коротеньких енциклопедичних звісток про нього відомо, що майбутній президент народився 6 червня (за іншими даними 3 червня) 1863 року в місті Буську (тепер Львівської області) у сім'ї священика. Навчався в Академічній гімназії у Львові, після чого закінчив юридичний факультет Львівського університету, одержавши наукову ступінь доктора права. У 1896 році відкрив адвокатську контору у Львові, а через рік переїхав до Сокаля. Там очолив місцеву філію культурно-освітнього товариства "Просвіта", одночасно працюючи в Повітовій канцелярії. З 1906 року Є.Петрушевич мешкав і працював у м.Сколе. Автор книги "Генералітет українських визвольних змагань" О.Коляничук, М.Литвин і К.Науменко писали, що в цей період Є.Петрушевич "був активним діячем українських громадсько-політичних, господарських та освітніх товариств. 1907 р. обраний від округу Сокаль-Броди депутатом Віденського парламенту, а 1910 р. від округу Стрий - послом Галицького сейму у Львові. З 1908 р. був головою української парламентської репрезентації, а з 1910 р. - ще й українського сеймового клубу. За своїми переконаннями український націоналіст, демократ, один з

провідних діячів української національно-демократичної партії". Навіть із цих скупих рядків бачимо, що Євген Петрушевич рано вклучився в політичну діяльність, що зробило його впливовим і авторитетним політиком Галичини того часу.

Під час першої світової війни 1914-1918 років Є.Петрушевич - член Головної Української Ради, а в 1917-1918 роках входив до Загальної Української Ради, Української Парламентарної Репрезентації в австрійському парламенті. Після поразки в першій світовій війні Австро-Угорщина переживала глибоку політичну кризу, вона, фактично, розпалася. В такій ситуації, 18-19 жовтня у Львові відбулось представницьке зібрання, до якого входили українські послы до парламенту та крайових сеймів Галичини і Буковини, єпископи, делегати від українських партій (всього близько 500 чоловік). Учасники зібрання обрали Українську Національну Раду на чолі з Є.Петрушевичем. Тоді ж було проголошено утворення Української держави на західно-українських землях. "У понеділок, 21 жовтня, - пишуть автори книги "Історія ЗУНР" М.Литвин і К.Науменко, - знову загомонів великий зал народного дому. Судя з'їхали дві тисячі українських підпоручників з цього краю... Відкрив зібрання Євген Петрушевич: "Ми проголосили свою державу. Є се по придніпрянській Україні, Кубані і армії четверти з черт самостійна держава на українській території". Потім голова парламентської репрезентації розкрив зміст Статуту новоствореної Української Національної Ради, який присутні одногласно схвалили".

23 жовтня 1918 року переляканий австрійський прем'єр змушений був прийняти представників Української національної Ради Є.Петрушевича і М.Василька. Однак, зустріч не дала бажаних результатів: представники УНР не йшли ні на які поступки, обстоюючи ідею суверенності. Все-таки варто погодитися з думкою сучасних дослідників, що "на жаль, осідком Ради, у супереч думці широкої громадськості, став Відень, де

все ще діяв старий парламент, а з його складі український парламентський клуб на чолі з Є.Петрушевичем". До цього додамо, що Українська Національна Рада після 19 жовтня поділялася на три делегації: виконавча - з осідком у Відні (Є.Петрушевич), галицька - з осідком у Львові (К.Левицький) і буковинська (О.Попозич). Такий стан справ, безперечно, ускладнював керівництво національно-визвольним рухом, а тому галицька делегація "уконституювалась формально щойно 27 жовтня й від того дня Український Генеральний Військовий Комісаріат підпорядковувався їй, як своєму політичному проводові" (Історія українського війська.-Т.2.-Львів,1936). Євген Петрушевич підтримував з ними постійні контакти, знаходився в курсі всіх подій.

І листопада 1918 року у Львові та ряді інших важливих містах Галичина відбувся знаменитий "Листопадовий зрив", в ході якого вся влада перейшла до рук Української Національної Ради. Видатну роль під час цих подій відіграв полковник Дмитро Вітовський, який, фактично, керував операціями. Саме він пізніше буде беззмінним міністром військових справ ЗВНРу. Михайло Гуцуляк пригадував, що І листопада "при кінці наради прийшов на залу президент (тоді він ще ним не був - Авт.) др. Є.Петрушевич і заявив коротко: "Дуже дякую Вам, панове, що Ви так скоро зібралися, щоб послужити справі рідної державности. Повідомляю Вас, що якраз вчора сказав я австрійському прем'єрові Лямашові в присутності міністра Горбачевського й міністра Тоттенбурга: "Бувай здорова, Австріє! Між нами порвані всі нитки. Тепер ми самі будемо рішати про себе" (Гуцуляк М. Перший листопад.-К.,1933).

Уже І листопада 1918 року Українська Національна Рада розпочала телеграфні ноти про утворення Української держави. Це виявилось непростов справою, оскільки засоби зв'язку західних держав відмовилися вступати в будь-які контакти з урядом "неіснуючої" держави. Історики зі Львова М.Литвин і К.Науменко вважають, що виручив швед-

ський уряд і його посольство, які й передали державам світу ноти президента Є.Петрушевича. 26 листопада 1918 року Є.Петрушевич надіслав дипломатичну ноту президентові США Вудро Вільсону. В ній керівник ЗУНРу просив американського президента допомогти у припиненні кровопролиття в краї і виступити у ролі арбітра українсько-польського конфлікту. Встановилися безпосередні контакти з Києвом, Віднем, Будапештом. Все це є доказом того, що Є.Петрушевич зарекомендував себе як здібний дипломат, хоча українська дипломатія робила свої перші кроки.

9 листопада 1918 року найвища виконавча влада перейшла до рук Тимчасового Державного Секретаріату, який виник у Львові. Що стосується Української Національної Ради, то вона виконувала законодавчі функції. 4 січня 1919 року в Станіславі Євгена Петрушевича було обрано президентом ЗУНР. Днем раніше, 3 січня, Є.Петрушевич і Горбачевський підписали "Ухвалу УНР про злуку ЗУНР і УНР", в якій підкреслювалось, що Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського народу, проголошує торжественно з'єдинене з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки з Українською народною Республікою в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку".

Акт злуки українських земель було урочисто довершено 22 січня 1919 року на Софійській площі в Києві. З цієї нагоди Директорія видала універсал, в якому говорилося: "Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Баддвіпрянська Велика Україна... Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які змирили кращі сини України. Віднині є єдина незалежна українська Народна Республіка. Віднині український народ, звільнений могутим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднати всі зма-

гання своїх синів для утворення нероздільної незалежної української держави на добро і щастя робочого народу". Необхідно погодитися з відомим зарубіжним дослідником Т.Гунчаком, що "ідея соборності українських земель, яка була важливою складовою частиною політичної програми українських заможників ХХ століття, стала дійсністю". Ця подія була великим святом і для Євгена Петрушевича.

Однак, становище молодого УНР, як і Західної області УНР (така була нова назва ЗУНР) було критичним. Небезпечним ворогом залишалася Польща. Євген Петрушевич неодноразово був присутній на військових нарадах командного складу Української Галицької Армії. Ще 22-23 грудня 1918 р. він взяв участь у нараді, яка проходила під Золотою Липою в Бережанах, де розглядався план подальшого ведення війни. Спроба заволодіти Львовом виявилася безуспішною, отож Є.Петрушевич поставив вождя командуванню армії якнайшвидше повернути столицю. 12 лютого 1919 року у Ходорові Є.Петрушевич провів чергову нараду керівників ЗО УНР і військових. На деякий час військова ініціатива перейшла до українських військ, що вкрай переликало Варшаву.

Президент продовжував орієнтуватися на США і країни Антанти. На жаль, останні віддавали симпатії Польщі. Може виникнути закономірне питання: невже не можлива була інша орієнтація? Відомо, що уряд Радянської України, очолюваний Х.Раковським, пропонував Є.Петрушевичу заключити союз на таких умовах: порвати з С.Петлюрою, відкликати від нього стрільців Є.Коновальця, створити спільну армію при збереженні автономії УГА, невтручання у внутрішні справи ЗУНР. Є.Петрушевич згоду не дав.

Незважаючи на те, що командування УГА вирішило продовжувати боротьбу проти польських військ, Є.Петрушевич, добре розуміючи ставлення до ЗО УНР Антанти і США, дав розпорядження керівникам галицької делегації у Львові полковнику М.Тарнавському і Л.Бачинському підпи-

сати договір про перемир'я. Згідно з ним, 25 лютого усі бойові дії були припинені. У березні 1919 року під головуванням Є.Петрушевича відбулася нарада урядових і військових діячів УНР, на якій було вирішено надіслати делегацію в Париж і усіма заходами добиватися миру. На жаль, українській делегації не вдалося відстояти суверенітет УНР. Тільки влітку 1921 року урядові Є.Петрушевича у Відні став відомий повний текст Постанови Верховної Ради: "Польське правительство уповноважується окупувати своїми військовими силами Східну Галичину аж по ріку Збруч". Це рішення боліло Петрушевича. 15 липня диктатор заявив: "Що буде з нами на Великій Україні? Як поставиться до нас нарід?.. А як складеться співпраця наших урядів і наші взаємовідносини? Чим ми заосмотримо нашу армію? А що, нарешті, буде робити ледність Галичини під п'ятою поляків, поки ми будемо мандрувати по Великій Україні?".

Сьогодні багато пишеться про польсько-українські стосунки в період існування ЗУНР, а потім ЗО УНР. Сучасний зарубіжний історик І.Лисяк-Рудницький у своїй змістовній статті "Польсько-українські стосунки: тятар історії" відзначав, що "польський уряд таємно звернувся до західноукраїнського екзильного уряду у Відні, з Євгеном Петрушевичем на чолі. Поляки запропонували Петрушевичеві широку автономію Східної Галичини в рамках польської держави з умовою, що український провід погодиться на таке вирішення справи і припинить завдавати клопотів Польщі на міжнародній арені. Уряд Петрушевича зразу відкинув цю пропозицію, очікуючи, що весільна Антанта врешті примусить Польщу визнати право українського народу на повну самостійність". Однак, 14 березня 1923 року Рада послів у Парижі прийняла кінцеве рішення, причому не на користь українській Галичині. "Невідомо, - підсумував І.Лисяк-Рудницький, - чи Польща була б насправді виконала обіцянки, дані Петрушевичеві; з огляду на історич-

ний досвід українські підозріння щодо польських намірів були, може, не цілком безпідставні. Але слід також визнати, що українська непоступливість була на руку польським шовіністичним елементам, які прогналися будь-яким поступком і порозумінню з українцями".

Країни Антанти не звернули ніякої уваги на масові репресії поляків на території Галичини. А жони просто не могли про них не знати. Більшовицький уряд Є.Петрушевича зібрав сотні доказів варварського ставлення поляків до українського населення Галичини. Уже в 1921 році вийшла два томи унікальної і страшної книги під назвою, що сама говорить за себе - "Кривава книга". Окремі розділи книги носять назви: "Знесення автономічної управи Галичини", "Знесення прав української мови", "Усунення урядників українців", "Переслідування української преси", "Реквізиції, примусові роботи", "Заборона вінчань", "Голод і пошесть", "Положення українського населення гірше, ніж Муранів в Африці" тощо. Наведемо тільки окремі місця з цієї обвинувачувальної книги документів: "Під час відвороту української групи на фронті Хирів-Перемиськ-Львів в березні 1919 наступаючі польські війська напали на дім українського священика в селі Ступиці, повіт Самбір, о.Гнат Висоцького, 71-літнього старця, зграбували все біля й одіж, забрали дві корови й пару коней, а в кінці самого священика виволікли з дому під церков, роздягли до нага, дали йому до 100 нагайок і хотіли вистріляти, від чого врятувала його тільки інтервенція польського священика з сусідньої Ступиці польської".

Поляки відкрили безліч таборів, які вже тоді, задовго до появи німецького фашизму, називали таборами смерті. Мова йде про табори в Дембсі, Стшалкові, Вадовиці, Модліні, Перемислі, Тарнові, Львові тощо. Є.Петрушевич, перебуваючи в еміграції, вживав дипломатичних заходів, організував акції громадянської непокорі в окупованій Польщі Галичині. Уряд Є.Петрушевича припинив свою діяльність 15 березня

1923 року, тобто після рішення Рада послів про передачу Галичини Польщі. "До кінця свого життя Петрушевич перебував в еміграції у Берліні, - писав львівський історик Д.Кушпир. - У 1920-х роках перейшов на позиції "радянوفільства"; порвав з радянфільською орієнтацією після краху політики "українізації" в УРСР" (Довідник з історії України.-Т.2.-К.,1995). Євген Петрушевич помер 29 серпня 1940 року в Берліні. Президента ЗУНР поховали на кладовищі катедрі св.Ядвіги.

Багатогранна діяльність Євгена Петрушевича високо оцінена в сучасній історіографії. "... Тогочасна політична Галичина, - писав у своїй праці "Вклад Галичини в українські визвольні змагання" Іван Дисяк-Рудницький, - не маючи провідних особистостей на геніяльну міру, посідала суцільне, організоване, керівне політичне середовище (оту плеяду Коотів Левицьких, Петрушевичів, Олесницьких, Макухів, Ганкевичів і стільки інших), так що провід молодого державности опинився не в руках невідомих авантюристів, а в руках людей, що в їхню абсолютну персональну чесність та високе почуття відповідальності весь народ слушно вірив". Саме таким був Євген Петрушевич. Віримо, що про нього буде написано ще не одне фундаментальне дослідження, бо він цього заслужив своєю жертвенною працею в ім'я незалежної України.